

Přednáška

"Hlavní rysy osmanského státu a správy"

CHARAKTER OSMANSKÉ MOCI

Organizace a podstata fungování tak ohromného kolosu, jaký představovala osmanská říše, byla dosti složitá a často se měnila. Při výkladu dějin jihoslovanských etnik, která upadla v průběhu 14.-16. století do područí Osmanů, není třeba detailně charakterizovat všechny její rozličné formy, uvedení základních faktů je však nezbytné.

Turecká říše byla absolutistickou monarchií v čele s despotickým autokratem - sultánem, jenž po roce 1517 fakticky přijal i funkci chalify - nejvyššího duchovního i světského představitele muslimské náboženské obce. Výkonná moc ve státě byla obyčejně svěřena velkému vezírovi, který předsedal divanu (ministrské radě). Divan a dvorská kancelář úřadovaly v paláci, který byl charakteristický vysokým vstupním portálem, před nímž čekala - často mnoho dnů - jednotlivá poselstva na slyšení u vezíra, případně u jiných tureckých vládních představitelů. V západní Evropě se pro tento palác vžilo označení Vysoká porta nebo jen zkráceně Porta. Později se tímto termínem označovala turecká vláda obecně.

Státní správa v osmanské říši byla silně centralizovaná. Území státu se členilo na vojensko-správní provincie - beglerbegluky, resp. ejalety, v jejichž čele stáli provinční guvernéri - beglerbegové (pašové). Až do pádu Budína do tureckých rukou (1541) patřily všechny obsazené balkánské země do společného rumelijského ejaletu se sídlem v Sofii. V průběhu 16. století pak bylo na Balkáně ustaveno několik dalších samostatných osmanských provincií. Jihoslovanské oblasti ležící severně od Sávy a Dunaje patřily k budínskému, temešvárskému a zčásti též ke kanižskému ejaletu, centrální části Balkánu zahrnoval ejalet bosenský. Teritorium někdejšího Srbska a oblast Makedonie byly zpočátku nadále součástí rumelijského ejaletu, později byl i jihovýchod Balkánu rozčleněn na řadu menších provincií - ejalet smederevský (někdy též označovaný jako bělehradský), ejalet skopský, skadarský, bitolský, soluňský ad. Ejalety (pašalíky) se dále členily na menší provinční jednotky - sandžaky (kraje), které spravovali sandžakbegové. Nejmenšími správními jednotkami byly nahije (okresy), které řídili turečtí úředníci označovaní jako muselemini. Nezávisle na správní struktuře existovala v osmanské říši struktura soudní. Soudní obvody se nazývaly kadiluci a místním soudcům se říkalo kadijové.

Osmanská říše byla silně militarizovaným státem. Základ její moci tvořila početná armáda a pevná vojenská organizace. Vedle námořní flotily vzbuzovalo v Evropě v 15.-18. století obavy zvláště pozemní osmanské vojsko, které se členilo na sultánovu gardu, vojenské hotovosti jednotlivých ejaletů a pluky obá-

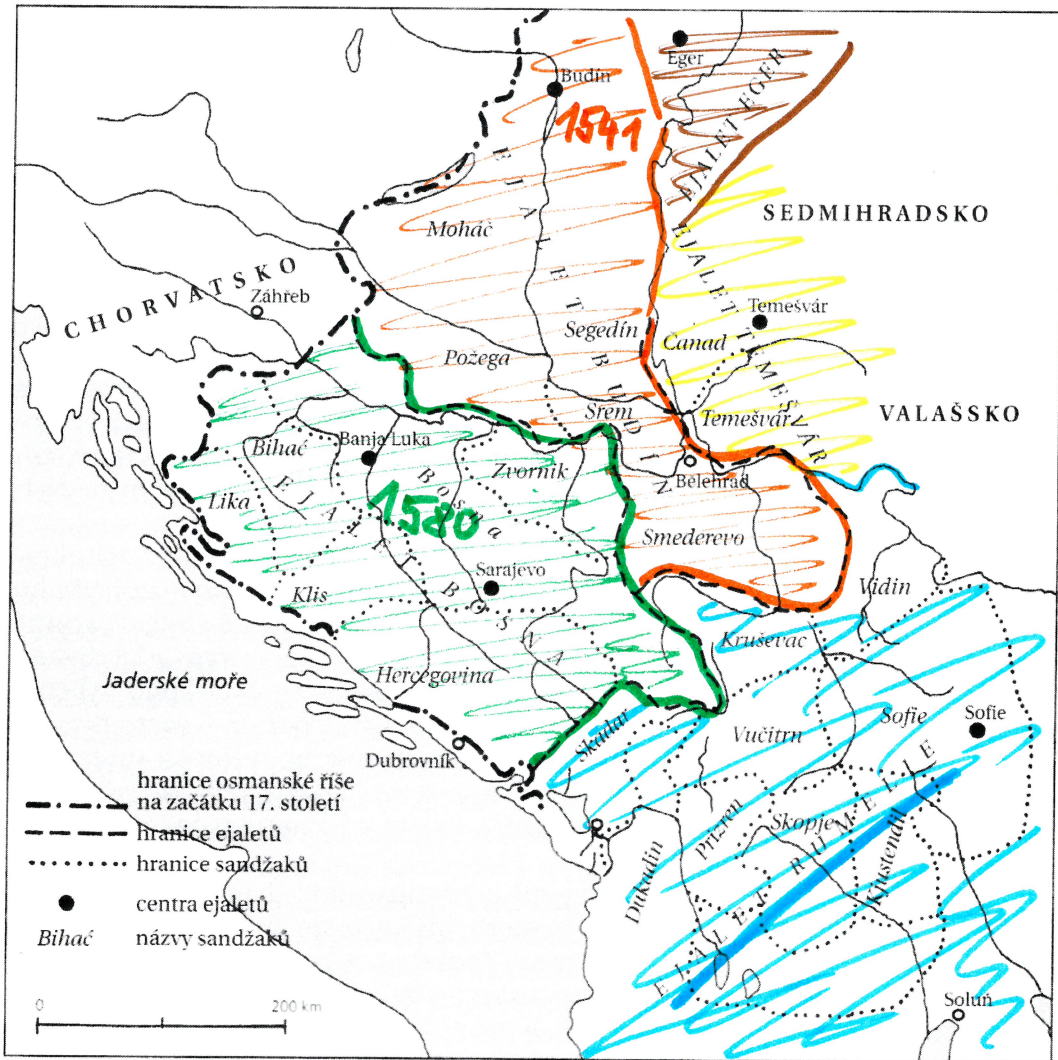
otomanský stát,
autokratický
Sultán
Palác
Topkapı

centralizace
říše

militarizace
stát

II-1 / JIHOSLOVANSKÉ OBLASTI V RAMCI OSMANSKÉ ŘÍŠE

DĚJINY STÁTŮ / JIHOSLOVANSKÉ ZEMĚ

Administrativní rozdělení jihoslovanských oblastí pod tureckou správou

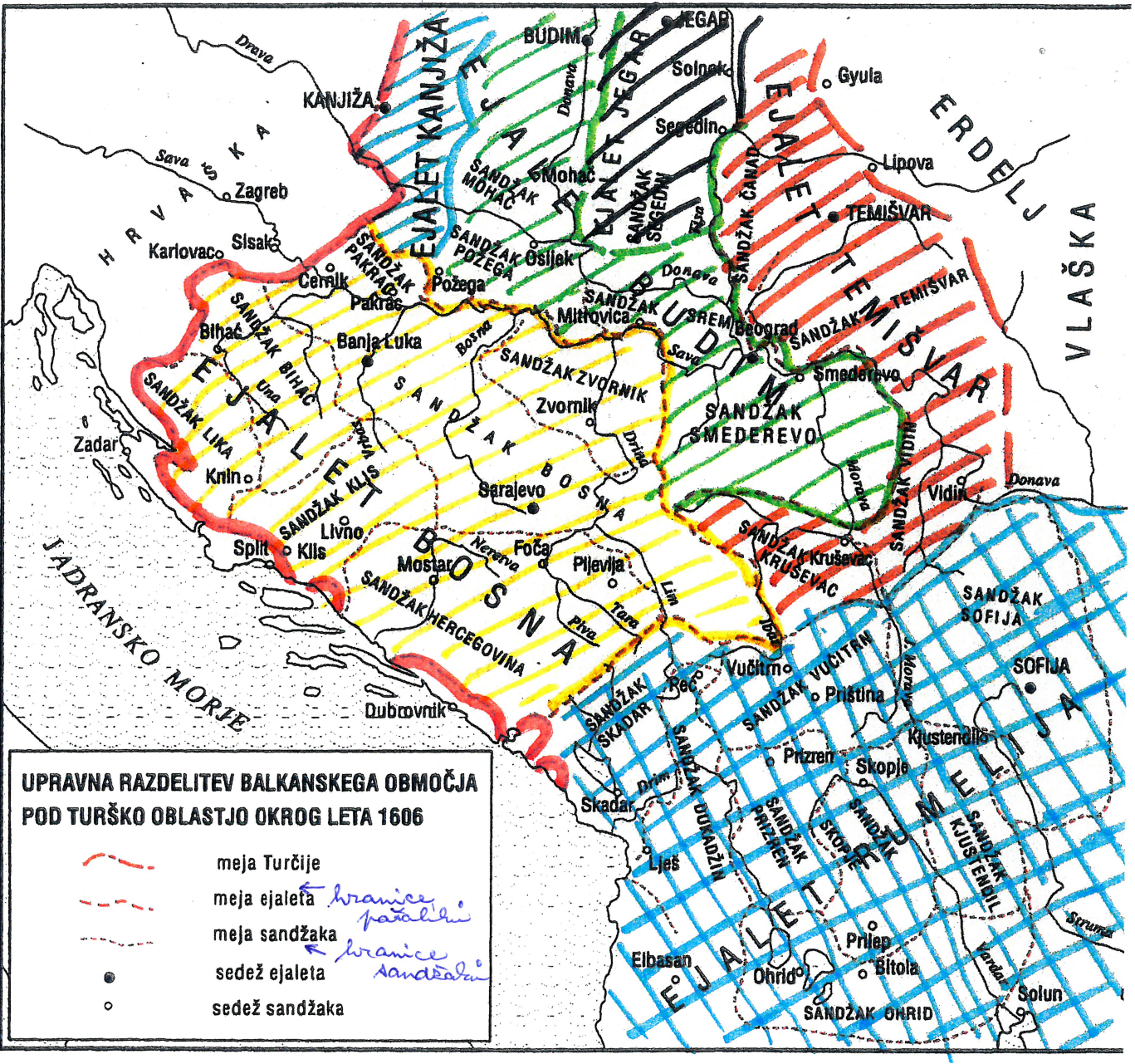
vaných janičárů (z tureckého jeni čeri – nová armáda). Janičárské jednotky byly zřizovány již od druhé poloviny 14. století, především z válečných zajatců a násilně odebíraných křesťanských dětí, cvičených a vychovávaných ve speciálních školách v duchu islámského fanatismu. Janičáři patřili k oporám osmanského vojska. Zpočátku neměli právo ženit se ani vlastnit soukromý majetek. Jejich oddíly byly udržovány ze státní pokladny. Výbojných tažení se účastnila také osmanská vojenská šlechta, které sultán za její účast ve válkách propůjčoval statky různé velikosti. Osmanskou armádu často doprovázelo množství pomocných vojenských sborů, do nichž bývaly zpočátku zařazovány i oddíly některých sultánových křesťanských vazalů.

Osmanská říše po dlouhou dobu fungovala jako vojenskofeudální monarchie. Jejím základem byl tzv. sipáhijsko-timárský systém. Říše rostla a sílila svými územními výboji, veškerá nově získaná půda a majetek přitom náležely stá-

Janičáři

sipahijsko-timárský systém

Upravni razdelitvi balkanske oblasti pod turško oblastjo okrog leta 1606

tu, resp. panovníkovi. Sultán přiděloval půdu v podobě různě velkých beneficí (timárů, zaematů, chassů) vojenské šlechtě – sipáhiům (označení původně znamenalo jezdec, později obecněji velitel, šlechtic), kteří se zúčastnili válečného tažení a měli trvalou povinnost vojenské služby státu a panovníkovi. Sipáhiové (někdy též označovaní titulem begové – velitelé, páni, lidé vznešeného původu) přitom nezískávali své statky (povětšinou timáry, tj. statky s ročním výnosem do 20 tisíc stříbrných akče) do osobního vlastnictví. Byly jim jen propůjčovány a stávaly se zdrojem jejich důchodů, vybíraných v podobě různé vysokých daní od rolníků, kteří příslušnou půdu obdělávali. Pokud rolníci plnili své daňové povinnosti, stát jim v průběhu 15.–17. století garantoval jejich právo na užívání půdy (tzv. tapija). Uvnitř rolnických rodin se potom mohla půda dědit z generace na generaci.

Vedle muslimských šlechticů získávali v 15. a 16. století od sultána právo vybírat daně i někteří křesťanští feudálové, zvláště stařešinové vlašských rodů. Rody pasteveckých Vlachů pomáhaly ve 14.–16. století při osmanských válečných taženích, hlídaly důležité horské průsmyky, mosty, hranice říše apod. Za to dostávaly od Turků práva držet svá pastviště a různá ulehčení na daních. Stařešinové vlašských rodů tvořili po jistou dobu také součást osmanské vojenské šlechty (tzv. křesťanští sipáhiové). Část z nich časem přestoupila k islámskému náboženství.

Osmanské impérium bylo islámským státem. Náboženská příslušnost (konfese) představovala hlavní dělítko v politicko-společenském rozvrstvení obyva-

islámský stát

Janičár a sipáhija

II-1 / JIHOSLOVANSKÉ OBLASTI V RÁMCI OSMANSKÉ ŘÍŠE

privilegovaná vrstva (askeri) + neplnopráv. oby. (rája)

120

telstva říše. Tehdejší společnost byla rozdělena na vládnoucí privilegovanou muslimskou vrstvu (tzv. askeri) a neplnoprávné poddané (tzv. rája). Vládnoucí elitu tvořili vedle muslimských šlechticů a vojáků ještě úředníci a duchovní, jejichž hlavním posláním bylo vojenskou mocí a náboženskou ideologií udržovat a bránit stát i celý jeho společenský systém. Tyto skupiny měly také právo spolupodílet se na vybírání a užívání daní. K ráji patřili ve 14.–16. století vedle křesťanů a židů také drobní muslimští sedláci a řemeslníci, tj. všichni ti, jejichž úkolem bylo pracovat a zajišťovat materiální statky nezbytné pro chod státu a vládnoucí vrstvy. Od 17. století se termín rája vztahoval víceméně jen na nemuslimské obyvatelstvo v osmanské říši. Příslušníci islámské obce byli v osmanské říši favorizováni. Vytvářela se z nich společenská elita, která měla přístup k nejvyšším státním hodnostem a úřadům.

Turecké vpády, provázené pustošením a pleněním celých regionů, vyvolaly na Balkáně rozsáhlé etnické přesuny. Obyvatelstvo řady oblastí bylo Turky zčásti pobito nebo odvečeno do otroctví, zčásti uteklo na západ a na sever do dosud svobodných krajů. Např. o Bosně analýzy dobových pramenů vypovídají, že zde zůstalo po vpádu Turků na konci 15. století jen asi 20–30 % původního obyvatelstva.

Opuštěné oblasti Turci nově kolonizovali, částečně tureckým, ve většině případů však křesťanským (převážně pravoslavným) obyvatelstvem, pocházejícím z jihovýchodních částí Balkánu. Touto cestou se např. dostalo značné množství nového srbského a vlašského etnika nejen do dnešní východní Hercegoviny, kde žilo pravoslavné obyvatelstvo již před příchodem Turků, ale také do západních částí Bosny (do tzv. bosenské Krajiny), do některých oblastí Dalmácie a později též Slavonie. Na všech těchto územích žil původně katolický (tj. fakticky chorvatský) živel. Mnozí z nových kolonistů zde v následujícím období pomáhali muslimům jako tzv. hraničáři při obraně systematicky budovaných pohraničních tureckých pevností.

✓ Dalším výrazným důsledkem několik staletí trvajících nadvlády Osmanů na Balkáně se stala islamizace značné části zdejšího obyvatelstva. Do jisté míry byly islamizovány všechny Turky obsazené jihoslovanské země. Velký počet konvertitů bylo možno zaznamenat především mezi obyvateli měst. Výrazný úspěch slavilo nové náboženství zvláště tam, kde v dřívějších dobách neexistovaly pevné církevní struktury. Např. na teritoriu Bosny, kde ve středověku umožnila slabost katolické církve rozšíření heretického patarenského hnutí, přešlo od 80. let 15. století do poloviny 16. století k islámskému náboženství 70–75 % místních obyvatel. Výrazně se islám prosadil také tam, kde již dříve docházelo ke křížení rozdílných konfesí, resp. k jejich vzájemnému potírání (např. v oblasti dnešní Albánie).

islamizace

Islamizace obyvatelstva na Balkáně probíhala různými způsoby. Násilné formy byly přitom spíše výjimečné, navíc se objevovaly především v raném – dobytelském – období osmanské moci. Lze sem zařadit především tzv. devširmu, což bylo násilné odebírání dětí křesťanů a jejich odesílání do speciálních táborů, kde byly poislámštěny a vycvičeny pro službu v janičárských oddílech. Děti odejmuté z vyšších společenských tříd byly (jako určitá forma rukojmí) často vychovávány pro službu u sultánova dvora nebo jiné druhy státní služby. Mladí poturčenci pak obyčejně zpětně působili na své rodáky, aby i oni kon-

DĚJINY STÁTŮ / JIHOSLOVANSKÉ ZEMĚ

vertovali k islámskému náboženství. Touto cestou se zvláště v 16. a 17. století dostalo mnoho lidí z jihoslovanských zemí až do nejvyšších kruhů osmanské říše. Např. z Bosny a Hercegoviny pocházelo i několik velkých vezírů, z nichž největšího věhlasu dosáhl vezír Mehmed-paša Sokolović (velký vezír v letech 1565–1579, rodem z Hercegoviny).

Mehmed-paša Sokolović

Obecně však lze říci, že k islamizaci na Balkáně docházelo především pod společensko-ekonomickým tlakem. Pro Osmany nebyla cílem etnická, resp. jazyková asimilace obyvatelstva nově podmaněných krajů. Tyto záležitosti podmanitele prakticky vůbec nezajímaly. Proto si také lidé v obsazených oblastech povětšinou uchovali svůj původní jazyk a někde i své staré regionální vědomí. Turkům šlo především o to, aby nově získané země co nejrychleji a nejpevněji zapojili do systému své politické a také ideologické (náboženské) organizace. Společenský a politický růst v osmanské říši byl umožňován pouze stoupencům islámu. Ti měli také řadu hospodářských výhod (např. některé úlevy na daních), na druhé straně však podléhali povinnosti služby v sultánově vojsku.

Křesťanské obyvatelstvo bylo naopak politicky bezprávné a navíc silně zatížené velkými daňovými a později též nevolnickými povinnostmi. Od křesťanů byla vybírána jednak tzv. džizja, což byla „daň z hlavy“ placená všemi zdravými křesťany mužského pohlaví, kteří nekonali vojenskou službu, a dále tzv. haradž, daň odevzdávaná nemuslimským obyvatelstvem z půdy a jejích výnosů. K úspěchu islamizace do značné míry přispěla i skutečnost, že na rozdíl od politické anarchie a bezuzdného hospodářského vykořisťování poddaných křesťanskými feudály, které panovaly na jihu Balkánu v předtureckém období, nabídli Turci domácím obyvatelstvu – alespoň co se týče 15. a 16. století – relativně pevný politický a ekonomický řád, v prvé řadě státem jednotně stanovené a poměrně stabilní daně. ↑

Důležitým faktorem, který v 15. a 16. století významně napomohl k rozvoji islamizace na Balkáně, byl také rychlý rozvoj zdejších měst. V té době procházela turecká říše obdobím svého největšího rozkvětu. Mohutně se zde rozvíjely obchod, řemesla, stavitelství i vzdělanost. Jihoslovanská města, která ležela na důležitých trasách mezi jihem Balkánu a Turky ovládanými zeměmi na sever od Sávy a Dunaje, z tohoto vývoje v prvních stoletích osmanské moci dosti profitovala. Hospodářský rozmach zaznamenala zvláště ta, která byla již dříve dů-

II-1 / JIHOSLOVANSKÉ OBLASTI V RAMCI OSMANSKÉ ŘÍŠE

Relation
 Spravedlivý
 daňový
 systém
 Rpočaslen
 (viz
 deflori)
 = daňové
 soustavy)

10.

ležitými obchodními či vojenskými centry, např. Skopje a Bitola (Monastir) v bitolském pašalíku, Bělehrad, Smederevo, Niš a Užice ve smederevském pašalíku, Zvornik a Novi Pazar v pašalíku bosenském. Další města Turci na Balkáně nově založili. K nejvýznamnějším patřily Sarajevo, Mostar aj. Řada měst vznikla na základě speciálních strategicko-politických plánů, jejichž cílem se stalo vytvoření center vojenského, správního, obchodního a náboženského života v jednotlivých regionech.

Ve městech se usazovali vojáci (janičáři), úředníci, duchovní, drobní obchodníci, řemeslníci, tedy profese, v nichž měli stoupenci islámu nepoměrně větší šance k rychlému společenskému postupu. Většina bosenských, ale také např. značná část srbských a makedonských měst se proto rychle islamizovala a na konci 16. století bylo jejich obyvatelstvo již z 80 i více procent islámské.

Zahraniční obchod v osmanských městech zůstal ovšem povětšinou v rukou dubrovnických, benátských a janovských kupců. Zvláště Dubrovničané mívali v centrálních částech Balkánu své početné kupecké kolonie. Na jihu Balkánského poloostrova se obchodu a řemeslům věnovalo také mnoho Židů, Řeků a Arménů.

Charakteristickým znakem osmanské společnosti bylo, že se zde sice rozeznávaly jednotlivé konfese (tzv. miléty – náboženské komunity), ale velice dlouho se prakticky vůbec neodlišovaly národnosti. Pojem národnosti tu obyčejně splýval s pojmem náboženské příslušnosti, nebo se v něm fakticky ztrácel. Samostatný, v 16.–18. století vnitřně nijak zvlášť diferencovaný milét tvořili stoupenci pravoslavného náboženství, dalším milétem byli katolíci, židé atd. Národnostně nerozlišená zde byla i komunita muslimská, skládající se vedle vlastních etnických Turků také z početných skupin obyvatelstva netureckého původu (z etnických Arabů, Slovanů, Albánců, Vlachů aj.) – tzv. poturčenců, přesněji islamizovaných příslušníků nejrůznějších etnických skupin. V politickém a náboženském smyslu se tato komunita po celá staletí považovala za jeden celek, diferencovaný jen některými regionálními odlišnostmi. Uvedený nábožensko-právní a politický princip dělení osmanské společnosti se udržel v turecké říši po staletí (prakticky až do 19. století) a hrál ve zdejší společnosti a v životě poddaných velmi významnou úlohu.

Mezi jednotlivými konfesemi koexistujícími v 15.–17. století v rámci osmanské říše se rozvíjely poměrně tolerantní vztahy. Tolerance muslimů k ostatním náboženstvím pramenila mj. z faktu, že se islám jako mladé náboženství (vznikl teprve v 7. století) v mnohém inspiroval staršími náboženskými systémy včetně křesťanství. Vedle Mohameda chápe islám za jednoho z božích proroků, byť rozhodně ne rovnocenného, také Ježíše. Bylo by však naivní domnívat se, že celkové vztahy mezi jednotlivými konfesemi byly idylické. Stoupenci islámu sice respektovali rozdílná vyznání křesťanů a židů, na druhé straně však od nich vyžadovali absolutní politické a sociální podřízení. V osmanské společnosti existovaly hluboké přehrady, jejichž překročení umožňovala pouze konverze k islámskému náboženství. Privilegované postavení muslimů chápali křesťané jako nespravedlivé. Spatřovali v něm základ svého politického a sociálního útlatku. ↑

O duchovní život zbytků katolíků v západních částech osmanské říše – především na území bosenského pašalíku – pečoval i po pádu těchto oblastí do tureckých rukou řád františkánů. O pokračování misie tohoto řádu v Bosně se údajně

náboženská tolerance

Brána ("Pорта") do sultánskeho paláce Topkapı

Soubor:Topkapi Palace Bosphorus.JPG

9.

Z Wikipedie, otevřené encyklopedie

pohled na Topkapi od Bosphoru

Velikost tohoto náhledu: 799 × 599 pixelů. Jiná rozlišení: 320 × 240 pixelů | 640 × 480 pixelů | 800 × 600 pixelů | 1 024 × 768 pixelů | 1 280 × 960 pixelů. Obrázek ve vyšším rozlišení (2 370 × 1 778 pixelů, velikost souboru: 2,03 MB, MIME typ: image/jpeg)

Tento soubor pochází z Wikimedia Commons. Níže jsou zobrazeny informace, které obsahuje jeho **tamější stránka s popisem souboru**.

Následující informace pocházejí z Wikimedia Commons:

Popis

Popis

Image of the Topkapi Palace seen from the sea.

Datum

červenec 2007

Zdroj

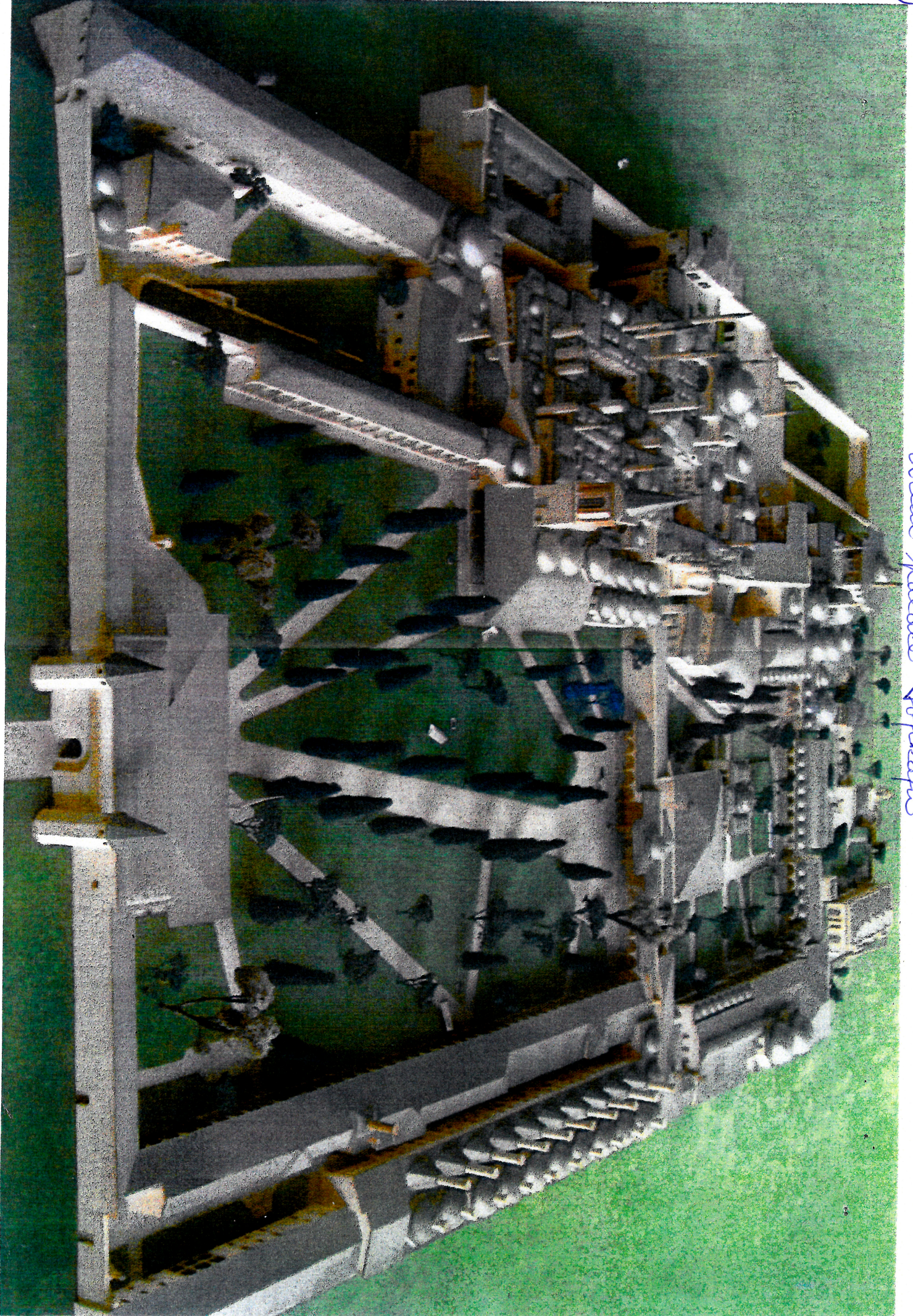
Vlastní dílo

Autor

Gryffindor

Svolení

Great Palace Topkapı